

UDK : 619:628:1

ASALARILAR VARROOZIDA QARSHI KURASHDA QO'LLANILADIGAN VOSITALAR

(Adabiyotlar tahlili asosida)

Shodmonov A.Sh. – magistr

Nasimov Sh.N. – ilmiy rahbar

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

Annotatsiya: Maqolada asalarilarda uchraydigan varrooz kasalligiga qarshi kurashda qo'llaniladigan turli xil vositalarni qo'llash tartiblari, kasallikning tarqalishi hamda asalarilar organizmiga salbiy tasirlarini adabiyotlar tahlili asosida tayyorlangan.

Kalit so'zlar: epizootik, klinik, varrooz, varroatoz, varroa destructor, varroa jacobsoni, V.woodi, V.rinderi, , *Dermanssidae*, *Arthropoda subfiliga* , *Chelicerata subfiliga*.

Kirish: Asalarichilik sayyoramizdagi ko'plab xalqlarning eng qadimiy va qiziqarli kasblaridan biri bo'lib, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining eng muhim bo'g'ini bo'lib, asal ishlab chiqarish uchun asalarilarni ko'paytirish bilan shug'ullanadi [3]. Vazirlar Mahkamasining 12.06.2023 yildagi "Asalarichilik tarmog'ini qo'llab-quvvatlash va qishloq xo'jaligi ekinlarini asalari bilan changlatishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi [239](#)-son qarori qabul qilindi. Asalarichilikning milliy iqtisodiy ahamiyati to'g'ridan-to'g'ri asalarichilikdan olinadigan bir qator qimmatli mahsulotlar (asal, mum, propolis, gulchanglar , arol jeli, ari zahari), shuningdek, asalarilarning qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida samarali changlatuvchi roli bilan belgilanadi. ko'p hollarda 25-30% ga ko'payadigan entomofil o'simliklar va ekinlar changlanishdan olinadigan daromad asal va mum ishlab chiqarish xarajatlaridan 10 baravar ko'pdir [1].

Mavzuning dolzarbligi: Bugungi rivojlanib borayotgan davrimizda asalarichilik sohasida va asalarilarda bunday kasallikning tarqalishi dolzarb masalalardan bir bolib qolmoqda va natijada asalari mahsulotlari keskin pasayishi olib kelmoqda. . Hozirda asalarilarning invasion kasalliklari kop uchramoqda **Araxnozlar** (varroatoz, akarapidoz, tropilelapsoz). Asalarilar koloniyalarining mahsuldorligi zaiflashishi va pasayishi, ba'zan esa ularning o'limidan iborat bo'lgan asalari kasalliklari katta iqtisodiy zarar keltiradi. O'tgan o'n yilliklarda asalarilarning immuniteti pasayganligi ularning kasalliklarining keng tarqalishiga olib keldi, bu asalarichilar, veterinariya mutaxassisleri va olimlarni jiddiy tashvishga solmoqda. [2]

Kasallik ta'rifi: Varroatoz (varrooz) - katta asalarilar, ularning lichinkalari va qurtchalarning invaziv, og'ir kasalligi bo'lib, lichinka va uchishga qodir bo'lmagan asalarilar paydo bo'lishi, asalarilar koloniyalarining zaiflashishi va ularning o'limi bilan tavsiflanadi . Asalarilarning eng keng tarqalgan va xavfli kasalliklaridan biri. Asosiy zarar asalarichilikda asalarilarning ko'p miqdorda nobud bo'lishi va qimmatli asalarichilik mahsulotlarining yo'qolishi bilan bog'liq. Karantin kasalliklarini

nazarda tutadi (Xalqaro epizootiya byurosining B ro'yxati).[3,7]. *Qo'zg'atuvchisi:* Kasallikning qo'zg'atuvchisi- gamaz kanasi *Varroa destructor*, oldinlari *Varroa jacobsoni* deb nomlangan. Arthropoda turkumiga kiradi, Parazitiformes kenja turkumi, Arachnoidea sinfi, Varroidae oilasiga kiradi. Varroidae, *Varroa jinsi*, *Varroa turlariga* bo'linadi.[5,6] **Kasallik tarixi:** Birinchi marta kana Yava orolida 1909 yilio aniqlangan. O'sha paytda kana asalarilarda emas, balkim o'rta Hindiston arilarida parazitlik qilgan, lekin keyinchalik yangi xo'jayinga o'rganib ketgan va keng tarqalib borgan. Asalarilarda *Varroa jacobsoni* kanasining parazitlik qilishi haqidagi ma'lumotlar Xitoyda 158 yili paydo bo'lgan. Aniqlanishicha, bunga insonning xo'jalik faolyati sababchi bo'lgan. Kasallik Osiyo, Yevropa, Amerika, Shimoliy Afrika davlatlarida, sobiq ittifoqda – 1964 yilda tarqalgan. Bugungi kunda kasallik O'zbekiston Respublikasida keng tarqalgan va ular bilan 80-90% gacha asalarizorlar zararlangan.[1,2,3] **Diagnostikasi:** Varroatoz diagnostikasi epidemiologik ma'lumotlar, klinik belgilar va ari uyalarida: dron va ari zoti qurtlarda, katta asalarilarda yoki uyaning tubidagi qoldiqlarda kanalarni aniqlash asosida har tomonlama qo'yiladi.[3] Tirik asalarilarni o'rganish quyidagi tarzda amalga oshiriladi. Asalarilarni o'ldirmasdan: 100 ga yaqin tirik asalarilar uyaning o'rtasidan maxsus portativ diagnostika moslamasiga (pleksiglas quti) yoki Petri idishiga yig'iladi. Ularda asalarilar nisbatan harakatsiz holatda o'rnatiladi. Ular lupa yordamida diqqat bilan tekshiriladi. Tadqiqotdan so'ng asalarilar o'z oilalariga qo'yib yuboriladi. Laboratoriyada tadqiqot quyidagi tarzda amalga oshirilishi mumkin.[6,7,8]. *Shakar kukuni yordamida diagnostika. Usul printsiplari arilarga shakar kukuni sepilganda, oqadilar* asalarilarga yopishib qolish qobiliyatini yo'qotib, yiqilib tushishiga asoslanadi. Tadqiqot uchun plastik stakanni (100-750 ml) oling, unga yaxshi joylashtirilgan ramkadan asalarilarni silkiting, yaxshisi zotsiz va teshikni chivinli to'r bilan yoping. Shomil uning hujayralaridan o'tishi kerak, asalarilar esa tushmasligi kerak.[6,7,9]

Qarshi kurash va profilaktika chora tadbirlari: *Varroa* kanalariga qarshi kurash usullarini shartli ravishda fizik, kimyoviy va biologic usullarga (zootexnik va boshqalar) ajratish mumkin.

Kimyoviy nazorat choralari. Varrozni davolash uchun ko'pincha kimyoviy moddalar qo'llaniladi. So'nggi paytlarda *varroa* oqasiga ta'sir qiluvchi ko'plab moddalar ishlab chiqilgan, ammo hosilalar eng samarali deb tan olingan: Hozirgi vaqtda asalarilar oilasiga giyohvand moddalarni kiritish uchun bir nechta asosiy usullar qo'llaniladi. *Aerozolni qo'llash usuli uchun* faol modda bilan singdirilgan (Barkas, Apistal-S, Polisan, Tanis, TEDA va boshqalar) termal qog'oz chiziqlar ishlatiladi.[2,6] *Dori vositalarini suyuqlik shaklida qo'llashda.* "Ekopol" va "Ekopol-T" ning suvli eritmasi shprits yoki boshqa mos idishdan asalarilarning ko'chalari bo'ylab, uyani demontaj qilmasdan quyiladi. Ekopolning ta'siri past haroratlarda (0 ° C gacha) ham samarali. Preparatni qo'llashning bu usuli, ayniqsa, kuzning oxirida, ularda nasl bo'lmasa, koloniyalar uchun samarali bo'ladi. Shuningdek, oqadilar yo'q qilish uchun *kislotalarning bug'lanishi* (chumoli kislotasi va boshqalar) qo'llaniladi.[2,6] o'simlik preparatlaridan foydalanish varroatoziga qarshi kurashish uchun ko'plab dori vositalari adabiyotda tasvirlangan. Biroq, biz o'simlik

kelib chiqishi preparatlariga asosiy e'tibor qaratiladi: efir moylari (mentol , kofur , archa, evkalipt), arpabodiyon yog'i, evkalipt damlamasi, achchiq qalampir damlamasi, kalendula, romashka, ona o'ti, timyan o'ti, tansy, gullar va yosh. qush gilos va yovvoyi bibariya va boshqalarni o'z ichiga oladi.[6,7,8]

Xulosa: Asalarichilik xo'jaliklarida varroatoz kasalligi keng tarqalgan. Hozirgi kungacha bu kasallikka qarshi turli xil chora tadbirlar ishlab chiqib kelinmoqda. Asalar varroatoz kasalligiga chalingandan so'ng asalari organizmida turli patalogik jarayonlar yuzaga keladi, bulardan asosiy klinik belgilaridan asalari maxsulotlarining kamayib ketishi xisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vazirlar Mahkamasining 12.06.2023 yildagi "Asalarichilik tarmog'ini qo'llab-quvvatlash va qishloq xo'jaligi ekinlarini asalari bilan changlatishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi [239](#)-son qarori qabul qilindi.
2. Nasimov.Sh.N, Gerasimchik.V.A, Mamatova.Z.B, Xabibov.F.A. Asalari kasalliklari va zararkunandalari o'quv qo'llanma. Toshkent-2021
3. Sadovnikova.E.F, Gisko.V.N, Pankiv.E.M. Asalarning varroatozi qo'llanma Vitebski-2019
4. Isamuxamedov A.I, Nikadambaev X.K. Asalari kasalliklari va zararkunandalari. Qo'llanma. Toshkent-2013.-B.3-5
5. Vodnikov, I. Yu. Asalarilarning invaziy kasalliklari /I.Yu.// Qishloq xo'jaligi hayvonlarining veterinariya tibbiyoti.-2006.-No 9.-B.36-38.
6. Sadovnikova E.F., Gisko V.N., Panikiv E.M. Varroatoz pchyl. Rekomendatsii. Vitebsk VGAVM, 2019.-S.4-23.
7. Asalarichilik va asalari kasalliklarining veterinariya asoslari: o'quv –uslubiy qo'llanma /G.Zelyutkov [va boshqalar]; Vitebsk davlat veterinariya akademiyasi, mayda hayvonlar va qushlar kasalliklari kafedras.
8. Zaxarchenko, I. P. Asalarilarning varroziga qarshi kurashish uchun akaritsidlardan foydalanish / I.P. Zaxarchenko, E.F. Sadovnikova, I. A. Yatusovich // "Vitebsk davlat veterinariya akademiyasi,, o'quv muassasasining ilmiy eslatmalari: ilmiy va amaliy jurnal.- Vitebsk: OUVGAVM, 2013,-T.49, nashr.1.-S.114-116.
9. Dunets, E. N. Vitebskiy viloyatida asalarilarning invaziy kasalliklarining tarqalishi /E. N. Dunets//VII Xalqaro talabalar ilmiy konferentsiyasi materiallari/ Grodno davlat agrar universiteti.- Grodno: UO GTAU, 2007.-P87-88.
10. Gaponova V.S., Grobov O.F. Kleshevie bolezni pchyl. Broshyura. Moskva Rosselxozizdat. 1978. S.45-74.